

WEZWANIA KOŚCIOŁÓW I KAPLIC SZPITALNYCH W DIECEZJI KRAKOWSKIEJ DO 1539 R.

Problematyka dotycząca średniowiecznego szpitalnictwa nie często gości na łamach krajowych publikacji mediewistycznych. Wynikiem tego jest niezbyt obfita literatura, przy tym bardzo zróżnicowana. Spora część prac powstała kilkanaście lub nawet kilkadziesiąt lat temu¹. Wprawdzie w ostatnim czasie pojawiło się wiele nowych, ciekawych pozycji, trudno jednak na razie myśleć o solidnej syntezie badań dotyczących średniowiecznego szpitalnictwa, w skali ogólnopolskiej². Na tle diecezji polskich stosunkowo najmniej zaawansowane

* Wykaz skrótów zastosowanych w przypisach znajduje się na końcu tomu, przed spisem treści.

¹ Przykładowo: W. Męczykowski, *Prowizorowie szpitalni w dawnej Polsce. Przyczynek do dziejów magistratury naszej*, PH t. 5:1907, s. 81–93; Tenże, *Monografie historyczne szpitali w Królestwie Polskim*, Warszawa 1907; F. Giedroyc, *Zapiski do dziejów szpitalnictwa w dawnej Polsce*, Warszawa 1908; J. Wyrzyski, *Początki opieki społecznej w górnictwie polskim*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, Warszawa 1960 s. 205–228; A. Zeniuk, *Lokalizacja dawnych szpitali miejskich „Szpitalnictwo Polskie”* t. 21:1977 z. 2 s. 67–76.

² Por. postulaty M. Słonia, *Szpital w Polsce średniowiecznej – o zakresie problematyki raz jeszcze*, PH t. 91:2000 z. 1 s. 101–106; jedyną próbę syntezy stanowi studium K. Doli, *Szpitale średniowiecznego Śląska*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” 1: 1968 s. 239–292; 2: 1970 s. 177–208; brak natomiast podjęcia tej problematyki w pracy M. Boguckiej i H. Samsonowicza, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowym*, Wrocław 1986 s. 280–281; wśród rozpraw powstałych w ostatnich latach na szczególną uwagę zasługują materiały konferencyjne, wydane pt. *Szpitale w dawnej Rzeczypospolitej*, red. M. Dąbrowska i J. Kruppe, *Studia i Materiały*, t. 66:1998, a wśród nich artykuł S. Litaaka, *Szpi-*

„Nasza Przeszłość” t. 98:2002 s. 549–564

są badania nad szpitalami biskupstwa krakowskiego. Dużym zainteresowaniem, zwłaszcza w starszej literaturze cieszyły się szpitale Krakowa³. Próby monograficznego lub częściowego ujęcia wybranych aspektów, odnieść można jedynie do placówek w Sandomierzu, Radomiu, Koprzywnicy, Nowym Sączu, Bodzentynie, Bieczu, Urzędowie i Lublinie⁴. Brak szczegółowych badań nad innymi powoduje, że nieocenioną pomocą są prace, w których problematyka dotycząca opieki społecznej Kościoła stanowi zagadnienie drugoplanowe. Podstawowe wiadomości o szpitalach pozostałych miast Małopolski zawarto w syntezach, często opracowanych pod redakcją Feliksa Kuryka⁵. Cenne informacje przynoszą również rozprawy poświęcone rozwojowi sieci parafialnej w diecezji krakowskiej⁶.

tale w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka, s. 13–33; zob. też: I. Rabczka – Brykaczynska, *Leprozoria w średniowiecznych miastach polskich*, „Studia i Materiały” t. 61:1989 s. 41–58; Z. Budzynski, *Szpitale miejskie na terenie ziemi przemyskiej u schyłku średniowiecza*, „Rocznik Przemyski” t. 24–25: 1986 (1988) s. 129–147; M. Słóń, *Szpitale lwowskie w wiekach średnich*, PH t. 85: 1994 z. 3 s. 221–237; Szpitale obsługiwane przez zakony krzyżowe charakteryzuje M. Starna w s. k. a., *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999, passim.

³ S. Tomkowiak, *Zabytki budownictwa miasta Krakowa*, t. 1: *Szpital Św. Ducha w Krakowie*, Kraków 1892; Tenże, *Klasztor szpitalny św. Jadwigi*, RK 22: 1929 s. 59–79; S. Piekarczyk, *Początki miejskiej opieki społecznej w średniowiecznym Krakowie*, RK 32:1952 z. 4; L. Wachholz, *Szpitale krakowskie 1220–1920*, t. 1, Kraków 1921; K. Antosiewicz, *Opieka nad chorymi i biednymi w krakowskim szpitalu Świętego Ducha (1220–1741)*, Rhum 26:1978 z. 2 s. 35–79.

⁴ K. Antosiewicz, *Szpital i kościół Św. Ducha w Sandomierzu*, „Studia Sandomierskie” t. 2: 1981 s. 265–273; H. Karbowiak, *Powstanie i rozwój szpitala w Radomiu od 1432–1789 roku*, RTN t. 4: 1967 z. 4 s. 21–32; H. Rucinski, *Szpital w Koprzywnicy (XV–XVIII w.) w: Materiały do dziejów społeczno-religijnych w Polsce*, red. Z. Sułowski, E. Wiśniowski, Lublin 1974 s. 95–111; J. Rajman, *Szpital i klasztor Św. Ducha w Nowym Sączu w późnym średniowieczu*, RS t. 20: 1992 s. 41–66, F. T. Rzemieniuk, *Dzieje dobroczynności w Bodzentynie*, „Prawo Kanoniczne” t. 11:1968 nr 1–2 s. 253–273; A. Laszkowski, *Biecki szpital Św. Ducha w kontekście ruchu budowlanego w Bieczu i budownictwa szpitalnego Małopolski*, Teki t. 3:1996 s. 175–186; B. Kumor, *Szpitalnictwo w sądeckim w okresie przedrozbiorowym*, RS t. 10:1969 s. 221–265; Z. Góralski, *Szpitale na Lubelszczyźnie w okresie przedtrydenckim*, Warszawa–Łódź 1982.

⁵ Przykładowo: *Dzieje Olkusa i regionu olkuskiego*, red. F. Kuryki R. Kołodziejczyk, t. 1, Warszawa 1978; *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*, red. S. Gawęda, A. Jodłowski, J. Piotrowicz, Kraków 1990; *Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego*, red. J. Garbacz, Kraków 1964; *Ropczyce. Zarys dziejów*, red. W. Bonusiak, F. Kuryk, Rzeszów 1991; *Bochnia. Dzieje miasta*

Szpital średniowieczny określić można mianem instytucji prawa kanonicznego, na którą składały się dwa główne elementy: dom, w którym przebywali ubodzy i chorzy, oraz zlokalizowany w pobliżu kościół szpitalny, występujący w źródłach pod różnymi nazwami (*ecclesia, capella, oraculum, oratorium, prepositura, prebenda hospitalis*, lub po prostu *hospitale*)⁷. Przedmiotem badań będzie drugi z wymienionych elementów, a ściślej jeden z aspektów organicznie z nim związany, w postaci kościelnego wezwania (*patrocinium*)⁸. Naukowe zainteresowanie *patrociniami* datuje się na koniec XIX w. Studia przeprowadzone w zachodniej Europie (zwłaszcza w kręgu historiografii niemieckojęzycznej), wykazały możliwość ich wielostronnego wykorzystania. Analiza tytułów jest stosowana przy rekonstruowaniu rozwoju czci dla określonych świętych. Na podstawie wezwań próbuje się określać chronologię i dynamikę poszczególnych etapów kultu, wskazywać na czynniki decydujące o jego rozpowszechnianiu, wytyczać przebieg szlaków pątniczych i ośrodków misyjnych, czy też naświetlać treści ideowe sztuki⁹. Mimo faktu, iż obecnie stanowią one jeden z najważniejszych aspektów, przy podejmowanych badaniach nad kultami świętych, dotychczasowe studia nad tą problematyką w Polsce trudno uznać za wystarczające. Na słabe zaawansowanie badań krajowych nakłada się przede wszystkim brak materiału źródłowego, zwłaszcza dla okresu do 1200 r. Informacje dotyczące wezwań pochodzą w zdecydowanej większości z okresu późniejszego,

i regionu, red. F. Kuryk, Z. Ruta, Kraków 1980; F. Kuryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XIV wiek*, Kielce 1994; Tenże, *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w.*, Kraków 1974 (mps w Instytucie Historii Akademii Pedagogicznej w Krakowie); Tenże, *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985.

⁶ B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki*, ABMK 9:1964 s. 93–286; Tenże, *Prepozytura tarnowska*, ABMK 14:1967 s. 245–256; E. Wiśniowski, *Prepozytura wiślicka do schyłku XVIII w.*, Lublin 1976, passim; W. Wójcik, *Z dziejów kościelnego szpitalnictwa. Archidiakoniat sandomierski*, „Ateneum Kapłańskie” t. 41:1949 z. 51 s. 265–274; zob. też M. Mroczek, *Stan szpitali w archidiakonacie lubelskim na podstawie wizytacji Bernarda Maciejowskiego biskupa krakowskiego w 1603–1604 r.*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 1949 nr 6 s. 325–328.

⁷ Szerzej E. Wiśniowski, *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji w: Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 1. *Średniowiecze*, Kraków 1966 s. 350–356.

⁸ A. Gieysztor, J. Szymański, *Patrocinia w: Słownik Starożytności Słowiańskich*, red. G. Labuda, Z. Stieber, t. 4/1, Wrocław 1970 s. 44.

⁹ A. Gieysztor, J. Szymański, dz. cyt. 44–45.

nierzadko bardzo odległego od momentu powstania samego obiektu¹⁰. Ogólnym problemem jest również dokładne odzwierciedlenie chronologii samych obiektów sakralnych (kościół, kaplic, ołtarzy). Fakt nieregularnego podejmowania studiów nad *patrociniami* odbija się na niewielkiej ilości powstałych rozpraw, głównie poświęconych wezwaniom kościołów parafialnych¹¹. Również tytuły kościołów i kaplic szpitalnych nie wzbudziły szerszego zainteresowania. Posiadamy jedynie tabelaryczne zestawienia wezwań najbardziej charakterystycznych, występujących w poszczególnych polskich diecezjach średniowiecznych. Nie objęto badaniami, wobec braku ustalenia rzeczywistej liczby placówek, wezwań biskupstwa krakowskiego¹².

Kolejne wywody pragnę zatem poświęcić podstawowym informacjom o chronologii i typologii wezwań kościołów szpitalnych z pominiętej dotychczas diecezji. Przy analizie tego zagadnienia nieuniknione będzie również opracowanie liczebnego zestawienia szpitali¹³. Kwestia ta ma jednak dla mnie znaczenie drugoplanowe. Wymaga bowiem podjęcia odrębnych i wnikliwych studiów. Badania kończą umownie na 1539 r. – dacie powstania rejestru kościelnego, który, po odrzuceniu drobnych elementów, uznać można za źródło rekonstruujące późnośredniowieczną sieć kościelną¹⁴. Podstawę niniejszego artykułu tworzą drukowane dokumenty różnej proveniencji¹⁵.

¹⁰ D. Szymaniński, *Wezwania kościołów parafialnych w diecezji krakowskiej w końcu XVI w.*, Rhum 41:1993 z. 2 s. 120.

¹¹ A. Witkowska, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999 s. 12–16, w pracy znajduje się przegląd najnowszych publikacji.

¹² K. Doła, *Opieka społeczna Kościoła w: Historia Kościoła*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1 cz. 1, Poznań–Warszawa 1974 s. 441; E. Wiśniowski, *dz. cyt.*, s. 348–350; autor dokonując pobieżnej analizy późnośredniowiecznych źródeł o charakterze przekrojowym doszedł do wniosku, że liczba szpitali była nie mniejsza niż 47.

¹³ W artykule pt. *Sieć kościelna diecezji krakowskiej na przełomie XV i XVI w. na tle jej rozwoju od początków XIV w.*, Teki t. 12:2000 s. 142, stwierdziłem, że liczba szpitali, bez placówek w Skawinie, Jędrzejowie, Ropczycach, była nie mniejsza niż 52 (z uwzględnieniem ujętych w innym zestawieniu szpitali krakowskich).

¹⁴ *Regestrum contributionis duplae iuxta taxam antiquam episcopatus et omnium beneficiorum dioecesis Cracoviensis ad a. Dni 1539 in synodo Piotrcoviensi provinciali decretum* (rps w AKKK).

¹⁵ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. Kuraś, Lublin 1965–1973; *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. I. Sułkowska–Kuraś, S. Kuraś, Kraków–Wrocław 1962–1975; Jan Długosz, *Liber Beneficiorum*

Początki opieki społecznej w diecezji krakowskiej, związane z działalnością benedyktynów i cystersów datować można dopiero na wiek XII¹⁶. Rozkwit zakonnego szpitalnictwa przypada na stulecie następane. Dominującą rolę odgrywał wówczas zakon Świętego Ducha de Saxia, oraz w mniejszym stopniu, począwszy od końca XIII w. zakon bożogrobców, z główną siedzibą w Miechowie. Z inicjatywy biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża w 1220 r. powstała pierwsza placówka duchaków we wsi Prądnik pod Krakowem, którą w 1244 r. przeniesiono do miasta. Kolejny szpital ufundował w 1298 r. biskup Jan Muskata w starej osadzie górniczej w Sławkowie. Najpewniej w 1302 r. duchacy pojawili się w Sandomierzu¹⁷. Z kolei bożogrobcy w 1299 r. objęli placówkę w Chorzowie, z fundacji księcia bytomskiego Kazimierza, przeniesioną przed 1338 r. do Bytomia¹⁸. W XIV w. pojawiły się szpitale pochodzące z fundacji biskupich i możnowładczych, obsługiwane przez duchownych diecezjalnych. Jednakże począwszy od tego stulecia zaczyna dominować typ szpitala miejskiego. Był on położony zazwyczaj na przedmieściu, natomiast w miastach obwarowanych (prócz kilku wyjątków) poza murami¹⁹. Z tego okresu pochodzą szpitale w Bochni (1357 r.), Nowym Sączu (1360), Wieliczce (1363), Bieczu (1395), oraz prawdopodobnie w Zatorze i Nowym Mieście Korczynie (przed 1370)²⁰.

dioecesis Cracoviensis, wyd. A. Przędzicki, Kraków 1863–1864; *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber Retaxationum)*, wyd. Z. Leszczyńska–Skętowa, Wrocław 1968; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874–1883; *Bullarium Poloniae*, wyd. I. Sułkowska–Kuraś, S. Kuraś, Rzym–Lublin 1982–1998; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1905; *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879–1882; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905–1919; *Rocznik Miechowski*, wyd. Z. Kozłowska–Budkowa, „Studia Źródłoznawcze” 5:1969.

¹⁶ Szerzej zob. Z. Podgórska–Klawe, *Od hospicjum do współczesnego szpitala*, Wrocław 1981 s. 27–30.

¹⁷ K. Antosiewicz, *Zakon Ducha Świętego de Saxia w Polsce średniowiecznej*, NP 23: 1966 s. 176–177; T. a. z., *Szpital i kościół*, s. 273; por. M. Starnańska, *Między Jerozolimą*, s. 128–133.

¹⁸ K. Doła, *Szpitala*, t. 1 s. 266; M. Starnańska, *dz. cyt.*, s. 92–93.

¹⁹ Szerzej S. Litak, *Szpitala w Polsce*, s. 13–15.

²⁰ J. Wyrozumski, *Początki*, 213–220; J. Piotrowicz, *Dzieje miasta Wieliczki w wiekach średnich w: Wieliczka. Dzieje*, s. 86 (Bochnia, Wieliczka); J. R. a. j.

Rozkwit szpitalnictwa miejskiego przypada na XV stulecie. Niestety wobec braku dokumentów fundacyjnych i erekcyjnych jedynie w kilku przypadkach możemy określić dokładny czas powstania danej placówki. Odnosi się to do szpitali w Żarnowcu (1404), Lelowie (1415), Lublinie (1419), Radomiu (1432), Urzędowie (1447), Tarnowie (1448), Iłży (1448), Ciężkowicach (1454), Bodzentynie (1474), Skawinie (1471), Sędziszowie (1488)²¹. Wiadomości o pozostałych są niezwykle skromne. W kolejności występowania wzmianek źródłowych możemy wymienić szpitale w Pilicy (1409), Wieliczce (1411), Skalbmierzu (1425), Chrzanowie (1431), Pacanowie (1450), Wiślicy (1450), Mstowie (przed 1470), Koprzywnicy (1473), Parczowie (1482), Strzyżowie (1484), Bochni (1485), Czchowie (1485), Starym Sączu (1489), Olkuszu (1491), Lipnicy Murowanej (1492), oraz Opatowcu (1495)²². Dokładny czas ich powstania nie jest możliwy do ustalenia, prawdopodobnie były to fundacje XV–wieczne. W literaturze

m a n, *Szpital i klasztor*, s. 46–47 (Nowy Sącz); A. L a s k o w s k i, *Biecki szpital*, s. 178 (Biecz); F. K i r y k, *Urbanizacja*, s. 80, por. E. W i ś n i o w s k i, *Prepozytura*, s. 187 (Korczyn); F. K i r y k, *Rozwój*, s. 308 (Zator).

²¹ T. M. T r a j d o s, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły*, t. 1, Wrocław 1983 s. 60, 64–70; M. T o b i a s z, *Bożogrobcy w Miechowie*, NP 17:1963 s. 48 (Żarnowiec); J. L a b e r s c h e k, *Lelów* w: SHG cz. III z. 3 s. 507–508 (Lelów); SHGL s. 132–133 (Lublin); H. K a r b o w i a k, *Powstanie i rozwój*, s. 25 (Radom); Góralski, *Szpital*, s. 33–34, SHGL s. 252 (Urzędów); B. K u m o r, *Prepozytura*, s. 257 (Tarnów); F. K i r y k, *Urbanizacja*, s. 49 (Iłża); Z. L e s z c z y Ń s k a – S k r ę t o w a, *Ciężkowice*, SHG cz. I z. 2 s. 410 (Ciężkowice); F. T. R z e m i e n i u k, *Dzieje*, s. 259–260 (Bodzentyn); *Dzieje Skawiny w latach 1364–1970*, red. M. K o z ł o w s k i, t. 1, Skawina 1970 s. 29, 35 (Skawina); B. K u m o r, *Archidiakonat*, s. 240 (Sędziszów).

²² H. B ł a ż k i e w i c z, *Dzieje parafii Pilica w okresie przedrozbiorowym*, NP 57:1982 s. 183–184 (Pilica); J. P i o t r o w i c z, *Dzieje miasta*, s. 75, 85–86 (Wieliczka); BP 4 nr 1580 (Skalbmierz); F. K i r y k, *Chrzanów na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*, „Studia Historyczne” t. 39:1996 nr 4 s. 470 (Chrzanów); F. G i e d r o y ć, *Zapiski*, s. 45, por. E. W i ś n i o w s k i, s. 108 (Pacanów); ZDK 2 nr 525, F. K i r y k, *Urbanizacja*, s. 162 (Wiślica); DLB III s. 160–163, B. K u m o r, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998 s. 150–152 (Mstów); H. R u c i Ń s k i, *Szpital*, s. 95–96 (Koprzywnica); F. K i r y k, *Rozwój urbanizacji* (mps), s. 507, SHGL s. 175 (Parczów); B. K u m o r, *Archidiakonat*, s. 262 (Strzyżów); Z. L e s z c z y Ń s k a – S k r ę t o w a, *Bochnia*, SHG cz. I z. 1 s. 164, F. K i r y k, *Bochnia do połowy XVII w. w: Bochnia. Dzieje miasta*, s. 132, J. W y r o z u m s k i, *Początki*, s. 216 (Bochnia); Z. L e s z c z y Ń s k a – S k r ę t o w a, *Czchów*, SHG cz. I z. 2 s. 452–453 (Czchów); F. K i r y k, *Dzieje miasta w okresie staropolskim w: Historia Starego Sącza od czasów najdawniejszych do 1939 r.*, red. H. B a r y c z, Kraków 1979 s. 97–98 (Stary Sącz); J. W y r o z u m s k i, *dz. cyt.*,

przedmiotu wymienia się, jako placówki powstałe w tym stuleciu, również szpitale w Opatowie, oraz Żywcu²³. W tym miejscu należy stwierdzić, że trudności z chronologią odnoszą się nie tylko do wspomnianej grupy, ale również do tych szpitali, o których pierwsze wzmianki pochodzą z początku XVI w. Przy dzisiejszym stanie wiedzy nie jesteśmy w stanie określić dokładnej metryki placówek w Jaśle (pierwsza wzmianka z 1502 r.), Proszowicach (1503), Lanckoronie (1508), Szydłowcu (1513), Pszczynie (1513), Grybowie (1517)²⁴. Jest wysoce prawdopodobne, że pochodzą one z XV w., choć nie można tego stwierdzić z całą pewnością. Także w stosunku do szpitali w Jędrzejowie, Pilźnie, Szydłowie, Oświęcimiu, wymienionych po raz pierwszy w rejestrze taksacyjnym z 1513 r., czas powstania tych placówek można zapewne odnieść do poprzedniego wieku²⁵.

Kolejne informacje dotyczą szpitali powstałych bądź wzmiankowanych w pierwszym czterdziestolecu XVI w. Z księgi dochodów biskupstwa krakowskiego z 1529 r. pochodzą wzmianki o placówkach w Kętach, Wojniczu, Kocku, oraz Pilicy, przy czym dwie ostatnie określono wyraźnie, jako nowo założone²⁶. Nadto udało nam się zlokalizować placówki: na przedmieściu węgierskim Nowego Sącza (fundacja z 1510 r.), w Kazimierzu Dolnym (przed 1530 r.), Skalbmierzu (1532), Janowcu–Serokomli (ok. 1537), Ropczycach (pierwsza wzmianka z 1539 r.), oraz Wadowicach (przed 1545)²⁷. Śred-

s. 220–221 (Olkusz); M. W o ł s k i, *Lipnica Górna*, SHG cz. III z. 3 s. 645 (Lipnica Murowana); MS 2 nr 385, F. K i r y k, *Urbanizacja*, s. 87 (Opatowiec).

²³ F. K i r y k, *dz. cyt.*, s. 90–91 (Opatów); T e n z e, *Rozwój*, s. 312, E. J a n o t a, *Wiadomość historyczna i geograficzna o Żywiecczyźnie*, Cieszyn 1859 s. 46 (Żywiec).

²⁴ MS 3 nr 228, A. K a m i Ń s k i, *Z przeszłości Jasła w latach 1370–1520 w: Studia z dziejów*, s. 116, Z. L e s z c z y Ń s k a – S k r ę t o w a, *Jasło*, SHG cz. I z. 3 s. 262 (Jasło); MS 3 nr 944, por. F. K i r y k, *Miasto średniowieczne w: Proszowice. Zarys dziejów do 1939 roku*, red. F. K i r y k, Kraków 2000, s. 81 (Proszowice); J. K u r t y k a, *Lanckorona*, SHG cz. III z. 2 s. 424 (Lanckorona); K. D u m a ł a, *Studia z dziejów Szydłowca*, RMS t. 4:1966–1967 s. 198 (Szydłowiec); F. S i k o r a, *Grybów*, SHG cz. II z. 1 s. 112, K. B a c z k o w s k i, *Dzieje Grybowa i wsi podgrybowskich w XIV–XVI wieku w: Grybów. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. D. Q u i r i n i – P o p ł a w s k a, Kraków 1992 s. 72 (Grybów); K. D o ł a, *Szpital*, t. 1 s. 281 (Pszczyna).

²⁵ RC passim; zob. też F. S i k o r a, *Jędrzejów*, SHG cz. I z. 3 s. 314; J. S t a n e k, *Z dziejów ziemi oświęcimskiej*, Kraków 1959, s. 280.

²⁶ LR passim; zob. też Z. L e s z c z y Ń s k a – S k r ę t o w a, *Kęty*, SHG cz. II z. 3 s. 494; H. B ł a ż k i e w i c z, *Dzieje parafii*, s. 184.

²⁷ B. K u m o r, *Archidiakonat*, s. 109–110 (Nowy Sącz); MS 4 nr 18344, W. H u-

niowieczną metrykę mają najprawdopodobniej, w świetle literatury przedmiotu, szpitale–przytułki w Busku, Częstochowie, Działoszycach, Koziegłowach, Łęcznej, Łukowie, Siewierzu, Solcu, a także Ujściu Solnym, a których istnienie potwierdzają dopiero protokoły powizytacyjne z końca XVI w.²⁸

Oddzielne zestawienie należy się szpitalom krakowskim. Oprócz wspomnianego szpitala duchaków, w dawnej stolicy Polski do ok. 1539 r. powstało sześć szpitali. W latach 1375–1377 na krakowskim przedmieściu Stradom miała miejsce fundacja klasztoru szpitalnego, przekazanego zakonowi bożogrobców z Miechowa. Klasztor ufundowała, a właściwie ukończyła fundację, rozpoczętą przez brata, króla Kazimierza Wielkiego, Elżbieta Łokietkówna. W 1440 r. powstało najstarsze w Polsce hospicjum dla księży chorych i emerytów. Po 1453 r. nastąpiła fundacja przytułku dla kobiet na wspomnianym przedmieściu Stradom. Około 1460 r. z inicjatywy biskupa Gruszczyńskiego zbudowano szpital ubogich scholarów, przeznaczony wyłącznie dla studentów Akademii Krakowskiej, a przed 1528 r. przytułek św. Mikołaja, przy parafii o tym samym tytule. Wreszcie w 1528 r. ufundowano szpital dla chorych „na chorobę dworską”. Poza murami znajdowały się nadto dwa leprozoria, na Kleparzu, powstałe przed 1327 r. (kościół z 1441 r.), oraz na Kazimierzu (XIV w., kościół z 1443)²⁹.

s a r s k i, *Kazimierz Dolny*, Warszawa 1957 s. 82–86 (Kazimierz Dolny); S. R o m a n o w s k i, *Dzieje miasta Skalbmierza*, RMŚ t. 3 s. 240, 287, oraz E. W i ś n i o w s k i, *Prepozytura*, s. 159 (Skalbmierz); F. K i r y k, *Urbanizacja*, s. 51 (Janowiec); A. F l o r e k, *Miasto w XIV–XVI w. w: Ropczyce. Zarys dziejów* s. 85 (Ropczyce); J. R a j m a n, *Średniowieczne Wadowice na tle osadnictwa nad Skawą i Wieprzanką w: Wadowice. Studia z dziejów miasta*, Wadowice 1997 s. 45 (Wadowice).

²⁸ MS 1 nr 1571 (Busko); J. R a j m a n, *Pogranicze śląsko–małopolskie w średniowieczu*. Kraków 1998 s. 249 (Częstochowa); E. W i ś n i o w s k i, *Prepozytura*, s. 140 (Działoszycy); MS 3 nr 1262, SHGL s. 146 (Łuków); M. M r o c z e k, *Stan szpitali*, s. 325 (Łęczna); F. K i r y k, *Urbanizacja*, s. 137, por. H. R u c i Ń s k i, *Szpital*, s. 105 (Solec); J. R a j m a n, *Szkolnictwo, opieka społeczna, życie religijne w: Szczurowa. Z dziejów wsi i gminy*, red. J. H a m p e l, Kraków 1996, s. 142 (Ujście Solne); F. K i r y k, J. R a j m a n, *Miasta ziemi siewierskiej w: Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia z dziejów księstwa siewierskiego*, red. F. K i r y k, Katowice 1994 s. 371–373 (Siewierz, Koziegłowy).

²⁹ Z ważniejszej literatury: L. W a c h h o l z, *Szpitala*, passim; J. W y r o z u m s k i, *Dzieje Krakowa, t. 1. Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992, passim; I. R a b e c k a–B r y k c z y Ń s k a, *Leprozoria* s. 44–48; S. T o m k o w i c z, *Klasztor*, s. 59–79; M. D o b r o w o l s k i, *Kościół i klasztor świętej Agnieszki w Krakowie*, Kraków 1906, passim.

Możemy stwierdzić, że około 1539 r. na obszarze diecezji krakowskiej funkcjonowało nie mniej niż 76 szpitali. Nie jest to liczba ostateczna. Dalsze badania z pewnością doprowadzą do jej zwiększenia. Tak jak w innych diecezjach, wszystkie szpitale występowały jedynie w środowisku miejskim³⁰. Analizie chronologicznej i typologicznej poddana zostanie grupa 68 wezwań; w ośmiu przypadkach nie posiadamy bowiem informacji dotyczących *patrocinium* (Busko, Jasło, Jędrzejów, Łęczna, Opatowiec, Solec, Stary Sącz, Ujście Solne). Z dalszych badań wyliczyć należy szpital – przytułek św. Mikołaja w Krakowie, ze względu na tytuł tożsamy z pobliskim kościołem parafialnym. Wśród 67 znanych nam tytułów zaledwie sześć występuje w formie rozbudowanej (tabela 1), dalszych siedem to wezwania podwójne (tab. 2). Warto w tym miejscu dodać, że liczba tytułów rozbudowanych, obejmujących więcej niż dwa wezwania, była z pewnością wyższa³¹.

Tabela 1 Wezwania złożone

Miasto	Pełny tytuł kościoła (kaplicy)	Pierwsza wzmianka
Nowy Sącz	Święty Duch, św. Elżbieta, 11 Tys. św. Dzie-wic, Wszyscy Święci	1381
Żarnowiec	św. Krzyż, św. Grób, Nawiedzenie NMP	1404
Skalbmierz	Boże Ciało, NMP, św. Michał, Wszyscy Święci, 10 Tys. św. Męczenników, 11 Tys. św. Dziewic	1425
Tarnów	Święty Duch, Św. Krzyż, św. Jan Chrzyciel, 10 Tys. św. Męczenników, Leonard, Zofia z córkami, Apolonia, Otylia	1448
Zator	św. Krzyż, św. Maria Magdalena, NMP	1507
Nowy Sącz	św. Walenty, Piotr i Paweł, Stanisław, Fabian i Sebastian, Aleksy, Jan Jałmużnik, Anna, Małgorzata, Katarzyna, Urszula	1510

Źródła: Mp 1 nr 354, ZDM 5 nr 1242 (Nowy Sącz); RM s. 131; Mp 4 nr 1231; ZDM 7 nr 1928 (Żarnowiec); BP IV nr 1580 (Skalbmierz); ZDK 2 nr 512 (Tarnów);

³⁰ Por. S. L i t a k, *Szpitala*, s. 15.

³¹ Por. D. S z y m a Ń s k i, dz. cyt., s. 111–113.

LR s. 51, F. K i r y k, *Rozwój urbanizacji*, s. 308 (Zator); B. K u m o r, *Archidiakonat*, s. 109–110 (Nowy Sącz)

Tabela 2 Wezwania podwójne

Miasto	Patrocinium	Pierwsza wzmianka
Kraków	św. Jadwiga, św. Elżbieta	1378
Pilica	św. Szymon i Juda	1598
Urzędów	Święty Duch, św. Leonard	1447
Iłża	Święty Duch, św. Leonard	1448
Opatów	Święty Duch, św. Stanisław	1480
Kraków	św. Sebastian, Roch	1528
Kazimierz nad Wisłą	św. Anna, Św. Trójca	1530 ?

Źródła: KK 2 nr 70 (Kraków); H. B ł a ż k i e w i c z, *Dzieje parafii*, s. 183–184 (Pilica); ZDK 2 nr 509 (Urzędów); ZDK 2 nr 525 (Iłża); DLB I s. 591–592 (Opatów); KMK 2 s. 757 (Kraków); W. H u s a r s k i, *Kazimierz*, s. 83.

Tabela 3 Wezwania główne Świętego Ducha

Miasto	Pierwsza wzmianka
Kraków	1372
Wieliczka	1391
Biecz	1395
Sandomierz	1395
Bytom	1408
Lublin	1419
Radom	1441
Koprzywnica	1474
Wiślica	1474
Sędziszów	1488
Proszowice	1508

Miasto	Pierwsza wzmianka
Kock	1529
Bodzentyn	1529
Parczew	1529
Szydłów	1529
Skalbmierz	1539
Ropczyce	1539
Olkusz	1598
Szydłowiec	1598
Pilzno	1598
Łuków	1604

Źródła: KMK 2 nr 387 (Kraków); J. W y r o z u m s k i, *Początki*, s. 217 (Wieliczka); ZDM 4 nr 1121 (Biecz); Mp 4 nr 1035 (Sandomierz); J. R a j m a n, *Pogranicze*, s. 252 (Bytom); ZDK 2 nr 230 (Lublin); ZDK 2 nr 422 (Radom); H. R u c i Ń s k i, *Szpital*, 95–96 (Koprzywnica); B. K u m o r, *Kopiarz kolegiaty NMP w Wiślicy*, ABMK 10:1965 s. 217; T e Ń e, *Archidiakonat*, s. 240 (Sędziszów); MS 4 nr 253 (Proszowice); LR s. 424 (Kock); LR s. 373 (Bodzentyn); LR s. 443 (Parczew); LR s. 139 (Szydłów); S. R o m a n o w s k i, *Dzieje miasta*, s. 240, 287 (Skalbmierz); B. K u m o r, *Archidiakonat*, s. 237 (Ropczyce); D. M o l e n d a, *Opieka zdrowotna i społeczna górników olkuskich w XV – XVIII w. w: Szpitalnictwo. Studia i materiały*, s. 61; K. D u m a ł a, *Studia*, s. 198 (Szydłowiec); B. K u m o r, *Archidiakonat*, s. 217 (Pilzno); SHGL s. 146 (Łuków).

Wśród wezwań głównych najliczniejsze były *patrocinia*: Świętego Ducha (tabela 3), św. Krzyża (tab. 4), następnie śś. Leonarda, Walentego, Anny i Jana (tab. 5). Listę tytułów głównych uzupełniają patrocinia odnotowane tylko jednokrotnie (tabela 6).

Tabela 4 Wezwania św. Krzyża

Miasto	Pierwsza wzmianka
Bochnia	1365
Koziegłowy	1402
Lelów	1427

Chrzanów	1431
Wieliczka	1443
Ciężkowice	1454
Skawina	1471
Lipnica Murowana	1492
Lanckorona	1508
Kęty	1529
Pszczyna	1529
Wadowice	1545
Pacanów	1598
Żywiec	1598

Źródła: *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego*, opr. E. Janota, Kraków 1867, nr 80 (Bochnia); ZDK 1 nr 153 (Koziegłowy); BP IV nr 1994 (Lelów); F. K ir y k, *J. R a j m a n, Chrzanów na przełomie*, s. 470; *Kodex dyplomatyczny wielicki*, wyd. A. R u d y ń s k i, Lwów 1872 s. 27 (Wieliczka); Z. L e s z c z y ń s k a – S k r ę t o w a, *Ciężkowice*, s. 410; *Dzieje Skawiny*, s. 35; M. W o l s k i, *Lipnica Górna*, s. 645; J. K u r t y k a, *Lanckorona*, s. 424; LR s. 470 (Kęty); LR s. 49 (Pszczyna); J. R a j m a n, *Średniowieczne Wadowice*, s. 45; F. K ir y k, *Urbanizacja*, s. 96 (Pacanów); T e n z e, *Rozwój urbanizacji*, s. 312 (Żywiec).

Tabela 5 Wezwania śś. Leonarda, Walentego, Anny i Jana

Miasto	Wezwanie	Pierwsza wzmianka
Kraków	św. Walenty	1441
Pilica	św. Walenty	1529
Siewierz	św. Walenty	1598
Kraków	św. Leonard	1443
Wojnicz	św. Leonard	1512
Bochnia	św. Leonard	1513
Działoszyce	św. Leonard	1598
Czchów	św. Anna	1485

Miasto	Wezwanie	Pierwsza wzmianka
Grybów	św. Anna	1517
Sławków	św. Jan	1480
Nowy Korczyn	św. Jan	1549

Źródła: I. R a b ę c k a – B r y k c z y ń s k a, *Leprozoria*, s. 44, 46–48 (Kraków); H. B ł a z k i e w i c z, *Dzieje parafii*, s. 183–184 (Pilica); F. K ir y k, J. R a j m a n, *Miasta*, s. 372 (Siewierz); F. K ir y k, *Rozwój urbanizacji*, s. 179–180 (Wojnicz); RC k. 19 (Bochnia); E. W i ś n i o w s k i, *Prepozytura*, s. 139 (Działoszyce); Z. L e s z c z y ń s k a – S k r ę t o w a, *Czchów*, 452–453; F. S i k o r a, *Grybów*, s. 112; DLB III s. 56–57 (Sławków); F. K ir y k, *Urbanizacja*, s. 80, por. E. W i ś n i o w s k i, *Prepozytura*, s. 187 (Korczyn).

Tabela 6 Inne wezwania główne

Miasto	Wezwanie	Pierwsza wzmianka
Kraków	św. Marcin	1440
Kraków	św. Agnieszka	1465
Kraków	św. Roch	1474
Strzyżów	św. Katarzyna	1529
Oświęcim	św. Mikołaj	1513
Janowiec	Święta Trójca	1537
Częstochowa	św. Barbara	1598
Mstów	św. Stanisław	1598

Źródła: L. W a c h h o l z, *Szpitala*, s. 45, 114; KMK 2 nr 461; DLB III s. 40 (Kraków); LR s. 327 (Strzyżów); RC k. 38 (Oświęcim); F. K ir y k, *Urbanizacja*, s. 51 (Janowiec); J. R a j m a n, *Pogranicze*, s. 249 (Częstochowa); B. K u m o r, *Dzieje*, s. 151 (Mstów).

Łącznie odnotowano 34 wezwania, zróżnicowane w swej treści. Przy ich klasyfikacji zastosowana zostanie typologia uwzględniająca, jako kryterium przedmiot kultu, a obejmująca pięć podstawowych typów: trynitarny, chrystologiczny, maryjny, anielski i hagiograficzny³².

³² Typologia według A. W i t k o w s k i e j, *Titulus*, s. 57–58, por. G. K a r o l e w i c z, *Z badań nad wezwaniami kościołów*, *Rhum* 22:1974 z. 2 s. 223–225; Jako jedno patronium potraktowano tytuły św. Piotra i Pawła, oraz św. Szymona i Judy.

Pierwszą grupę reprezentują tytuły Świętego Ducha (26), oraz Świętej Trójcy (1.1)³³. Liczne były także wezwania chrystologiczne: Św. Krzyż (16.1), Boże Ciało (1), św. Grób (0.1). Patronat maryjny wystąpił tylko trzykrotnie (0.1.2). Typ wezwań świętych biblijnych reprezentują tytuły: Jana Chrzciciela (2.0.1), Anny (3.0.1), Szymona i Judy (1), oraz jednokrotnie odnotowane jako drugoplanowe św. Marii Magdaleny, oraz św. Piotra i Pawła. Najliczniej występują *patrocinia* hagiograficzne. W obrębie świętych męczenników pojawiły się wezwania śś.: Walentego (4), Stanisława (1.1.1), Katarzyny (1.0.1), Sebastiana (1.0.1), Barbary (1), Agnieszki (1). Trzykrotnie w charakterze wezwań drugoplanowych pojawiło się *patrocinium* św. Urszuli (11 Tys. św. Dziewic), dwukrotnie zaś tytuł 10 Tys. Męczenników Żołnierzy. Tylko jeden raz jako tzw. *secundaris* wystąpiły wezwania śś.: Zofii, Apolonii, Małgorzaty, Fabiana. Wśród tytułów wyznawców najliczniej reprezentowane są *patrocinia* św. Leonarda (4.2.1), następnie śś.: Rocha (1.1), Jadwigi (1), Marcina (1), Mikołaja (1). Dwukrotnie w charakterze współpatronki występuje św. Elżbieta. Listę tytułów zaliczanych do tego typu uzupełniają wymienione jednokrotnie (w charakterze drugorzędnych) wezwania śś.: Otylii, Aleksego, oraz Jana Jałmużnika. *Patrocinia* anielskie reprezentuje jedynie drugoplanowy tytuł św. Michała. Wspomnieć jeszcze należy o wezwaniu Wszystkich Świętych (dwa odnotowane *patrocinia* drugorzędne), nie dającym się zakwalifikować do żadnej z wyżej wymienionych grup typologicznych.

Na oddzielną uwagę zasługują tzw. wezwania boczne, czyli święci patroni znajdujących się w poszczególnych szpitalach kaplic i ołtarzy. Zlokalizowano zaledwie kilka takich obiektów. W kościele św. Krzyża w Bochni znajdowały się ołtarze św. Krzyża, oraz św. Antoniego³⁴. Ponadto w szpitalu bożogrobców w Bytomiu odnotowano altarie św. Walentego, św. Krzyża i św. Marii Dziewicy. Tą ostatnią prze-

³³ W nawiasach umieszczono odpowiednio: tytuły główne, na drugim miejscu współpatronów, oraz wezwania drugorzędne, tzw. *secundaris*; por. A. Witkowska, dz. cyt., s. 55.

³⁴ DLB II s. 128; ołtarz św. Krzyża wzmiankowany także w 1529 r., LR s. 163; przekaz Długosza według Z. Leszczyńskiej-Skrętowej, *Bochnia*, s. 163, może świadczyć o istnieniu dwóch kościołów, które być może, około 1415 r. połączyły się w jeden; wydaje się to jednak mało prawdopodobne.

niesiono w 1529 r. do kościoła Mariackiego w Krakowie³⁵. Inne altarie wzmiankowane są w Zatorze (św. Krzyż) i Oświęcimiu (św. Mikołaj)³⁶. Średniowieczną metrykę ma również ołtarz św. Zofii z krakowskiego kościoła duchaków, wzmiankowany w 1529 r.³⁷

Bardzo trudno pokusić się o jakieś rozwarstwienie chronologiczne. Jedynie w odniesieniu do kilku wezwań, z względną pewnością możemy się nimi posłużyć jako kryterium przy ustaleniu czasu powstania danego szpitala. XV-wieczną metrykę legitymującą się tytuły św. Anny (identyczna datacja na Śląsku), św. Stanisława, oraz prawdopodobnie św. Leonarda. Z kolei wyłącznie XVI-wieczne są wezwania Świętej Trójcy³⁸.

Niezwykle skomplikowane jest również dostrzeżenie motywów wyboru konkretnego wezwania. Oprócz względów ściśle religijnych były nimi bowiem także czynniki polityczne, społeczne, prestiżowe, jak i swoiste w tym zakresie „mody”³⁹. Związków między osobą fundatora, a wezwaniem doszukać się można jedynie w trzech przypadkach. Tytuł św. Jana wybrał kościołowi w Sławkowie biskup krakowski Jan Muskata. Życzeniem fundatora było zatem nadanie imienia swojego chrzestnego patrona. Z podobną motywację mamy do czynienia w ukończonej przez Elżbietę Łokietkówną fundacji bożogrobców, gdzie obok tytułu św. Jadwigi (promocja kultu dynastycznego), pojawiło się także wezwanie św. Elżbiety. W przypadku szpitala w Żarnowcu, ufundowanego przez dominikanina Michała Trestkę, późniejszego biskupa kijowskiego, a przekazanego następnie w 1404 r. bożogrobcom z Miechowa *patrocinium* św. Krzyża również wybrał

³⁵ J. R a j m a n, *Z problematyki pogranicza górnośląsko – małopolskiego w średniowieczu. Na marginesie najnowszych prac o historii Bytomia*, „Sobótka” 4:1996 s. 545.

³⁶ RC k. 36, 38.

³⁷ LR s. 211.

³⁸ Por. K. D o l a, *Szpital*, s. 261–262; szerzej o fazach kultu św. Stanisława piszę w artykule *Kult św. Stanisława w diecezji krakowskiej w świetle patrocinów do 1529 r.*, „Folia Historica Cracoviensia” t. 7:2000 s. 65–66; w odniesieniu do tytułu św. Leonarda nie mamy pewności co do metryki kościoła pod tym wezwaniem w Bochni. Odosobnione stanowisko w tej sprawie zajął B. K u m o r, według którego szpital powstał w 1277 r., por. Z. L e s z c z y Ń s k a – S k r ę t o w a, *Bochnia*, s. 164.

³⁹ A. W i t k o w s k a, dz. cyt., s. 54.

fundator, a powodem wyboru był fakt, iż zakon dominikański intensywnie propagował wówczas właśnie ten kult ⁴⁰.

W stosunku do innych placówek trudno jednoznacznie orzec, jakie względy były czynnikiem decydującym. Wolno wyrazić przypuszczenie, że najsilniejszy wpływ na wybór patrona miały jednak względy religijne. Potwierdzeniem tego jest obecność, zwłaszcza w wezwaniach rozbudowanych, świętych powszechnie uznanych za patronów ubogich i chorych, a więc: Mikołaja, Aleksego, Rocha, Jana Jałmużnika; bądź na stałe związanych z pewnymi chorobami: ból zębów – Apolonia, ślepotą – Otylia, epilepsja – Walenty. Wiara w moc wstawienictwa połączona często z przypisywaniem wielkiej liczby cudów była powodem pojawienia się także takich tytułów jak: Leonard (patron więźniów i rodzących kobiet), Anna, Stanisław, Juda, czy Sebastian (orędownik w czasach zarazy) ⁴¹. Intrygującym pozostaje fakt, iż na badanym obszarze nie natknięto się na ani jeden tytuł św. Jerzego, niezwykle popularnego w innych diecezjach ⁴².

Trudno przy obecnym stanie wiedzy pokusić się o gruntowniejszą analizę wezwań uznawanych za „typowo” szpitalne. Wystąpienie w diecezji krakowskiej 34 różnych tytułów, reprezentujących wszystkie grupy typologiczne może wskazywać na ich obfitość, jednak wobec braku studiów porównawczych z innymi diecezjami trudno o ostateczne wnioski. W tym miejscu należałoby wyrazić nadzieję, że badania nad wezwaniami kościołów szpitalnych zostaną wreszcie podjęte. Konieczne jest opracowanie jednolitego modelu w studiach nad tą problematyką, uwzględniającego oprócz tytułów głównych również współpatronów, oraz wezwania drugorzędne ⁴³. Tylko wtedy, przy równoległe prowadzonych pracach nad katalogiem wezwań „szpitalnych” w skali ogólnopolskiej, będziemy w stanie uchwycić drogi recepcji chrześcijaństwa na ziemiach polskich, a tym samym pogłębić dotychczasową wiedzę z zakresu mentalności religijnej średniowiecza.

⁴⁰ S. T o m k o w i c z, *Klasztor*, s. 59–61; T. M. T r a j d o s, *Kościół katolicki*, s. 64–70.

⁴¹ Por. różne biografy w: H. F r o s, F. S o w a, *Twoje Imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1982; D. A t t w a t e r, C. R. J o h n, *Dykcjonarz świętych*, Wrocław 1997, *passim*.

⁴² Przykładowo w diecezji kamieńskiej św. Jerzy był patronem aż 68 kościołów szpitalnych, zob. K. D o ł a, *Opieka społeczna*, s. 441.

⁴³ A. W i t k o w s k a, *dz. cyt.*, s. 58.